Los manuales escolares: un campo de investigación didáctico-histórico-escolar

Módulo II

Máster Universitario en
Investigación
en Didácticas Específicas
Bases para la innovación docente

Juan Carlos Bel
juan.bel@uv.es
Universitat de València

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Máster Universitario en
Investigación en Didácticas Específicas

6. Analizar el contenido

Actividad

Realizar un análisis cualitativo de los contenidos mediante una codificación inductiva

- Pregunta de investigación: **¿qué clase de contenidos se trabajan al enseñar la Edad Contemporánea en manuales de 6º EP?**
- Debemos seleccionar unidades de significado y asignarles códigos

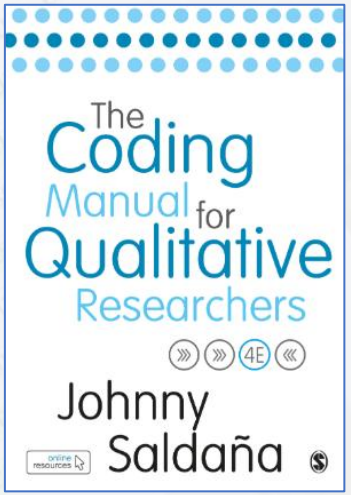

Saldaña, J. (2021). The Coding Manual for Qualitative Researchers.

QUADRE DE CONTINGUTS I SABERS BÀSICS

		ODS	Lectura	Contingut i activitats	En equip! (Repte)	Investigue, inventa i aplique
1	**Bon profit!**	Consum i producció responsables	*És millor no esmorzar, abans que menjar-hi amb cacau i magdalenes?* (RAC 1)	Les funcions vitals. L'aparell digestiu. El sistema urinari. Algunes malalties de l'aparell digestiu i urinari	Fem quefir	Analitzem l'etiqueta d'un producte alimentari
2	**La respiració i la circulació**	Salut i benestar	*Ara sí que m'has tocat el nas!* (Víctor Raga)	L'aparell respiratori. L'aparell circulatori. Malalties de l'aparell respiratori i circulatori	Reproduïm l'efecte del tabac sobre els pulmons	Respirem conscientment per a relaxar-nos
3	**La reproducció**	Salut i benestar	*Regla núm. 1* (Idoia Iribertegui)	Espermatozoides i òvuls. Els aparells reproductors masculí i femení. La pubertat. La menstruació. Les fases de la reproducció: fecundació, embaràs i part	Fem un mural sobre els aparells reproductors	Investiguem les opcions d'higiene menstrual
4	**Ens cuidem per dins i per fora**	Igualtat de gènere	*Mira* (Tina Vallès)	La cèl·lula i les parts. Tipus de cèl·lules. Els hàbits d'alimentació, higiene, activitat física i descans. Relacions personals i sexuals responsables. La salut emocional, l'autoestima i l'empatia	Coneixem els mètodes anticonceptius	Experimentem la importància de llavar-nos les mans
5	**Les forces i les màquines**	Indústria, innovació i infraestructures	*Isaac Newton i la gravetat* (Alex Woolf)	Les forces i els efectes que produeixen: deformacions i moviment. La velocitat i la gravetat. Les màquines i les estructures. Els avanços científics i tecnològics	Investiguem fenòmens naturals	Escrivim un llibre de científiques
6	**Experimentem amb l'energia**	Energia neta i assequible	*Experimentem! Electricitat i magnetisme* (Fosforo)	L'energia. Les formes d'energia, fonts i transformacions. Les fonts d'energia renovables i no renovables. El consum responsable	Construïm un circuit elèctric	Gravem un vídeo sobre els avantatges de les energies renovables
7	**Ciutadania digital**	Indústria, innovació i infraestructures	*El cia dels influencers vivents* (Loopy Tellier Studio)	Les TIC. El correu electrònic i la missatgeria instantània. Les xarxes socials. Problemes tècnics senzills. La seguretat en línia. El tractament de les dades	Fem un curt amb una ferramenta de programació	Participem en un fòrum
8	**Habitants de la Terra**	Reducció de les desigualtats	*Les petjades d'Àfrica* (Mercè Viana)	L'evolució de la població al món. Les característiques demogràfiques dels països desenvolupats i subdesenvolupats. Les migracions. El transport i les comunicacions. El consum sostenible	Analitzem la publicitat d'un producte	Explorem la diversitat cultural
9	**Paisatges d'Europa**	Vida terrestre	*El nostre planeta* (Cristina Banfi)	El relleu europeu. Els rius. Els tipus de clima. La distribució de la població a Europa.	Elaborem piràmides de població	Inventem regles mnemotècniques
10	**El camí fins als nostres dies**	Treball digne i creixement econòmic	*La xiqueta que volia arribar a la pau* (Adrián Novella)	L'edat contemporània. La Revolució Francesa i la Revolució Industrial. La Guerra del Francès. La Constitució de Cadis. Els regnats de Ferran VII i Isabel II. Els avanços de la ciència i la cultura en el segle XIX. La Segona República. La Guerra Civil i la dictadura. La Transició. Els últims esdeveniments polítics i socials a Espanya	Fem un joc de memòria d'història	Completem una línia del temps
11	**Govern i institucions a Espanya**	Pau, justícia i institucions sòlides	*Les línies del diàleg* (Fani Grande)	Democràcia i dictadura. La Constitució espanyola: drets i deures. La Corona a Espanya. Els tres poders de l'Estat espanyol. L'organització política i territorial d'Espanya.	Reproduïm el Parlament en classe	Revisem els articles de la constitució sobre la infància
12	**El projecte europeu**	Aliança pels objectius	*Què és la Unió Europea* (InfoK)	La història de la formació de la Unió Europea. Les institucions de la UE. El mercat únic i la zona euro. Els drets dels ciutadans de la UE. La relació d'Espanya amb la UE. Els objectius de la UE	Fem un *lapbook* sobre les institucions de la Unió Europea	Analitzem dades de països europeus

Analizar el contenido de los manuales escolares

Nombres: Libro:

Actividad

Realizar un análisis cualitativo de los contenidos mediante una codificación inductiva

- Pregunta de investigación: **¿qué clase de contenidos se trabajan al enseñar la Edad Contemporánea en manuales de 6º de EP?**
  1. Debemos seleccionar unidades de significado y asignarles códigos
  2. Al finalizar la codificación agruparemos los códigos en categorías

Ejemplo:

Categorías / Códigos	Frecuencia
Títulos	
Categoría	
Código	
Código	
…	
Categoría	
…	

Texto	
…	
Imágenes	
…	
Actividades	
…	

L'inici del segle XX, una època de canvis

De la monarquia a la República

En morir Alfons XII el va succeir el seu fill Alfons XIII, que va mantindre com a sistema polític la **monarquia parlamentària**.

Durant el seu regnat, Espanya va viure greus conflictes polítics i socials.

- Els **enfrontaments per causes polítiques** van ser continus i, a vegades, van desembocar en situacions violentes.
- Es van succeir les **vagues** en què la classe obrera denunciava les dures condicions de treball i la pobresa en què vivia i reclamava millores en la seua situació. (1)

En 1923, amb l'excusa de restablir l'ordre, el general **Miguel Primo de Rivera** va perpetrar un colp d'estat i el rei el va acceptar.

Primo de Rivera va assumir tots els poders i va establir una **dictadura militar**: va suspendre la Constitució de 1876, va prohibir els partits polítics i els sindicats, i va limitar les llibertats. En 1930, davant de la pèrdua de suport de l'exèrcit i el descontentament popular, Primo de Rivera va dimitir.

1. *En La càrrega, de Ramon Casas, es mostra la duresa amb què es reprimien les manifestacions obreres.*

La Segona República: la nostra primera democràcia

El 1931 va ser un any de vertigen en la història d'Espanya en el qual els esdeveniments es van succeir amb molt·íssima rapidesa.

El 12 d'abril es van celebrar eleccions municipals i els partits republicans van guanyar a les grans ciutats. Davant d'aquest resultat, Alfons XIII va abandonar Espanya i el 14 d'abril, dos dies després, es va proclamar la **República**, la segona en la història d'Espanya.

Al juny, es van triar les Corts Constituents encarregades de redactar una nova constitució, que va ser aprovada el 9 de desembre de 1931.

- Es va establir una **democràcia** a Espanya.
- Es van ampliar els **drets** i les **llibertats**. Per primera vegada, es va reconéixer el **dret al vot de la dona** en condicions d'igualtat amb l'home. (2 i 3)
- Es va implantar la **separació entre l'Església i l'Estat**. La religió catòlica va deixar de ser la religió oficial d'Espanya.
- Es va permetre la **creació de regions autònomes**. En 1932 es va aprovar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i, en 1936, el del País Basc.

2. *Dones celebrant l'aprovació del dret al vot igualitari a Espanya.*

3. *Clara Campoamor va ser la diputada encarregada de defensar el dret al vot de les dones.*

Un temps de modernització

La Segona República va ser una època en la qual Espanya es va modernitzar i es va aproximar a la resta de països d'Europa.

- **Es va millorar la situació de les classes baixes.** Es repartiren terres entre les famílies llauradores més pobres, es va establir el salari mínim i es va reduir la duració de la jornada laboral.
- **Es va avançar en els drets de la dona.** Va augmentar el nombre de dones que ingressaven a la universitat i que exercien professions que abans estaven prohibides per a elles, com ara metgesses, jutgesses, advocades...
- **Va descendir l'analfabetisme.** Es van construir milers d'escoles, es duplicaren el nombre d'instituts i es van crear biblioteques. (4)

4. *L'educació va tindre molta importància durant la República.*

La producció cultural a Espanya

Al començament del segle XX, la cultura va brillar de manera excepcional.

PINTURA

- **Pablo Picasso** va ser el creador del cubisme, un estil que consistia a descomprondre la realitat en plans i a representar-la mitjançant formes geomètriques. (5)
- **Joan Miró**, **Salvador Dalí** i **Maruja Mallo** van destacar en el **surrealisme**, un estil que intentava representar el món dels somnis.

5. *Pablo Picasso.*

LITERATURA I MÚSICA

- En castellà van destacar els poetes de la **generació del 27**, com ara **Federico García Lorca** (6), **Rafael Alberti** o **Carmen Conde**.

  En la literatura en la nostra llengua destacaren Carles Riba, Josep Carner i Carles Salvador.
- En música van excel·lir **Manuel de Falla** i **Joaquín Turina**.

6. *Federico García Lorca.*

ACTIVITATS

1. **EXPLICA** quins van ser els problemes principals d'Espanya durant el regnat d'Alfons XIII.
2. **CONTESTA.** Per què en 1931 es va proclamar una república? Quines conseqüències va tindre per als drets de les persones?

CientificaMENT

INVESTIGA

Esbrina qui van ser les **Sinsombrero** i quina relació van tindre amb la generació del 27.

Durant l'edat moderna, a Europa imperava un sistema sociopolític i econòmic que hui en dia coneixem com a **Antic Règim**, i que va sorgir a partir del feudalisme propi de l'edat mitjana.

En aquesta etapa de la història, la societat es dividia en tres **estaments**: el **clergat**, la **noblesa** i el poble pla o **tercer estat**. Els dos primers no pagaven impostos, mentre que els últims –llauradors, sobretot, però també comerciants i artesans– eren els més pobres i els que mantenien tot el sistema.

El sistema polític era l'**absolutisme**, que atorgava al rei tot el poder: era considerat un déu per tots els súbdits.

La Revolució Francesa

La Revolució Francesa va significar un canvi molt brusc. El poble exigia **els mateixos drets** que els grups privilegiats, i això va fer que s'enfrontara contra la noblesa i la monarquia.

Amb la Revolució Francesa, s'inicia a Europa l'**edat contemporània**, i el camí cap a la llibertat i la democràcia.

Els fets que van impulsar la revolta a França van ser:

- Les **males collites** de 1788 i 1789, que generaren fam al poble.
- El **descontentament** general pels **privilegis** de la noblesa i el balafiament de la cort reial.

Les conseqüències foren:

- El reconeixement dels **drets de les persones** com a ciutadans, ja que tots eren considerats iguals davant la llei.
- La substitució de la monarquia absoluta per la **monarquia constitucional** i, més tard, per la república.

La Revolució Industrial

És el conjunt dels avanços tecnològics i econòmics que començaren a Anglaterra a la fi del segle XVIII, amb la invenció de la **màquina de vapor** per part de l'escocés **James Watt**, i que es van estendre per Europa al llarg del segle XIX.

La màquina de vapor va fer que sorgiren les primeres **fàbriques**, i més tard, aquest invent es va aplicar per a construir la primera màquina de ferrocarril i també vaixells, cosa que va revolucionar el món dels **transports** i va propiciar un gran desenvolupament del **comerç**.

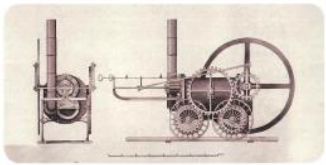

1. Investiga si les dones van guanyar els mateixos drets que els homes amb la Revolució Francesa.
2. En què es diferencien la Revolució Francesa i la Industrial? Per què determinen el canvi de l'Antic Règim a l'edat contemporània?
3. Busca informació i explica aquesta frase que defineix l'absolutisme: «Tot per al poble, però sense el poble».

Per a saber-ne més

Olympe de Gouges va redactar el 1791 la Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana. Va ser guillotinada pel seu compromís polític.

La Guerra del Francés

Deu anys després de la Revolució Francesa, governava a França **Napoleó Bonaparte**, que va intentar conquerir tot Europa i formar un gran imperi. Napoleó pretenia envair Portugal, i amb aquesta excusa va intentar fer el mateix amb els regnes hispànics. De fet, aconseguí que **Carles IV** i el seu hereu **Ferran VII** renunciaren al tron a favor de **Josep Bonaparte**, el seu germà.

La família reial va ser retinguda a **Baiona**, mentre que el 2 de maig de 1808 una part del poble espanyol es va alçar en armes contra les tropes de Napoleó, que havien envaït part del territori. Molts espanyols van ser afusellats com a càstic.

La Guerra del Francés –o de la Independència– va durar quasi sis anys (1808-1814) i va acabar amb la derrota dels exèrcits francesos i la tornada al poder del rei Ferran VII.

Napoleó en el seu gabinet de treball, de Jacques-Louis David.

La Constitució de Cadis

Durant la guerra es va constituir un **Consell de Regència**, que va governar en nom del rei Ferran VII. El Consell va convocar les **Corts** a Cadis, l'única ciutat que no estava en mans dels francesos. Allí es reuniren diputats de tot arreu i van elaborar la **Constitució del 1812**, anomenada popularment **la Pepa**, atés que va ser promulgada el 19 de març.

Aquesta llei limitava el poder de la monarquia absoluta, ja que establia la separació de poders (l'**executiu**, en mans del rei; el **legislatiu**, a les Corts, i el **judicial**, als tribunals de justícia), alhora que reconeixia els drets i les llibertats dels espanyols davant la llei.

1. Un membre de la parella ha d'explicar amb les seues paraules què va ser la Guerra del Francés. Després, l'altre corregirà i afegirà la informació que considere.
2. Indica les mesures que establia la Constitució del 1812 mitjançant un esquema. Després, intercanvia'l amb la parella i corregeix el seu esquema.
3. Completa el quadre i anota les diferències que hi trobes.

	Poder executiu	Poder legislatiu	Poder judicial
Constitució actual	Govern de l'Estat	Corts Generals	Tribunals de justícia
Constitució de 1812			

7. Analizar la adecuación didáctica

Actividad

Realizar un análisis cualitativo de la adecuación didáctica de las actividades mediante una codificación deductiva

- Pregunta de investigación: **¿qué complejidad cognitiva tienen las actividades de historia basadas en imágenes?**
- Debemos seleccionar actividades y codificarlas en función de su complejidad cognitiva

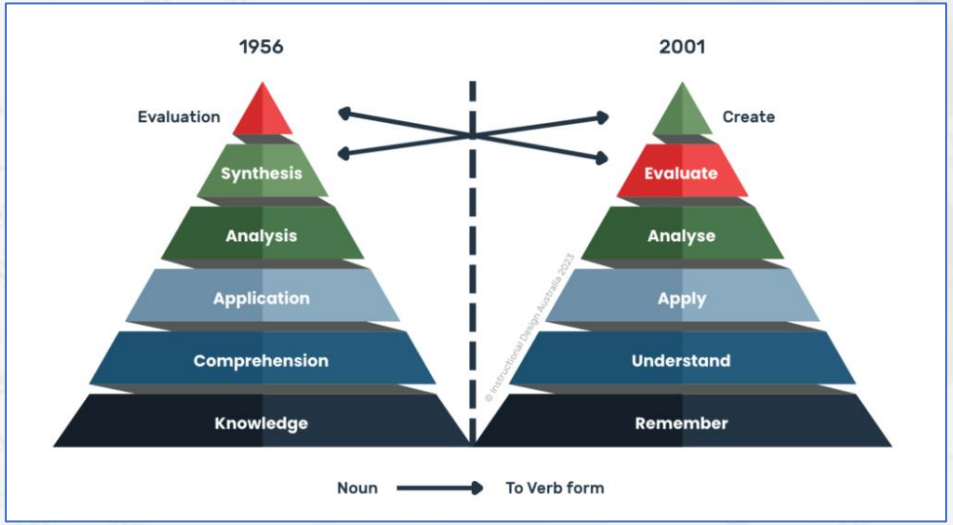

Anderson, L. W. y Krathwohl, D. R., et al. (Eds.) (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives.

7. Analizar la adecuación didáctica

NIVEL DE COMPLEJIDAD COGNITIVA	DESCRIPCIÓN
Baja	Comprende las actividades que suponen tareas automatizables que no requieren de soluciones alternativas o creativas, sino la repetición de un número determinado de acciones para resolver una serie de preguntas cerradas sobre el recurso. Implica localizar y reproducir de forma literal la información aportada, describir superficialmente las fuentes o copiar aspectos explicitados en el texto en aquellos casos en que el enunciado únicamente se sirve de la imagen para referirse al texto del manual.
Media	Incluye las tareas que requieren comprender el contenido del recurso de forma superficial y que invitan a resumir, sintetizar o parafrasear la información transmitida por la imagen, así como identificar y enunciar sus ideas principales. También se incorporan las actividades que plantean cuestiones referidas al significado o utilidad de la fuente –o de los elementos que aparecen en ella – en un sentido literal y que comportan una respuesta cerrada.
Alta	Contiene las actividades que implican de la activación de estrategias creativas para aproximarse a la fuente, relacionando los conocimientos previos del alumno con la información que transmite esta y provocando que se activen inferencias. Ello supone practicar habilidades de contextualización y comprensión de la temporalidad y de la propia subjetividad de quien interpreta la fuente. La realización de estas tareas conlleva resolver cuestiones que impulsan a un uso relacional o intertextual de la información aportada por una o más fuentes, o también los ejercicios que requieran de la redacción de informes y que pongan de relevancia la autoría de la fuente y su influencia en los significados que aporta.

Bel, J.C. (2017). Imagen y libros de texto de Historia en Educación Primaria: estudio comparativo a partir de un análisis cualitativo. *Revista de Educación, 377*, 82-112.

8. Referencias

Bel, J.C. (2017). Imagen y libros de texto de Historia en Educación Primaria: estudio comparativo a partir de un análisis cualitativo. *Revista de Educación, 377*, 82-112.

Escolano, A. (2013). La manualística en España: dos décadas de investigación (1992-2011). En Meda, J. y Badanelli, A. M. *La historia de la cultura escolar en Italia y en España: balance y perspectivas* (págs.17-46). EUM.

González, J. M., Rivero, P., y García, S. (2024). Uso del libro de texto en España: un estudio exploratorio con profesorado de Geografía, Historia e Historia del Arte. El Futuro Del Pasado, e31282.

Martínez-Bonafé, J. (2008). Los libros de texto como práctica discursiva. *Revista de la Asociación de Sociología de la Educación (RASE)*, *1*(1), 62-73.

Martínez, N. (2018). *Los materiales y los trabajos de los alumnos en el aula de Historia de España en Bachillerato*. Publicaciones Universidad de Murcia

Martínez, N. y Alarcón, M. D. (2016). *La utilización del libro de texto de Historia de España dentro y fuera del aula: alumnos, manuales, huella, interpretación y contexto*. Publicaciones Universidad de Murcia.

Saldaña, J. (2021). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. SAGE.

Valls, R. (2007). *Historiografía escolar española: siglos XIX-XXI.* UNED.